

Yeni Savaşlar Yeni mi?: Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme

Müge Dalar, Ankara Üniversitesi SBE Doktora Öğrencisi, e-posta: dalaroma@gmail.com.

Özet

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte kurulan ve temel hukuksal yapısını Birleşmiş Milletler'in temsil ettiği uluslararası sistemde, kuvvet kullanma önemli düzenlemelere tabi tutuldu. Bu düzenlemeler, temelde devletler arasında yaşanan çatışmaların önlenmesine yönelikti ve klasik bir savaş tanımını esas alıyordu. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, yeni bir savaş kavramsallaştırması üzerinde tartışmalar başladı. "Yeni savaş" adını alan bu kavramsallaştırma, savaşların artık devletler arasında değil, toplum içinde yaşandığı, dolayısıyla Birleşmiş Milletler sisteminin bu yeni savaşlara cevap vermekte yetersiz olduğu düşüncesi üzerine oturdu. Bu kavramsallaştırmaya, insani müdahale, koruma sorumluluğu gibi yeni uluslararası hukuk kavramlarının gündeme gelişi eşlik etti. Yeni savaş tezinin dikkat çektiği nokta, savaşların temelde toplum içinde ve sosyal, ekonomik hak talebi temelinde ve kimlik siyaseti uğruna ortaya çıktıklarıdır. Bu çalışma, bahsi geçen yeni savaşların gerçekten yeni olup olmadıklarını tartışmayı amaçlamaktadır. Yeni savaşların gerçekten yeni olup olmadıkları üzerine yürütülen bu tartışmaya, iki önemli hukukçu Carl Schmitt ve Hans Kelsen'in hukuk, uluslararası hukuk ve savaş üzerine düşünceleri çerçeve oluşturmaktadır. Hans Kelsen, hukuk bilimini psikoloji, sosyoloji, etik ve siyaset teorisinden ayırtırmayı amaçlar ve hukuk biliminin metodolojisinin, bu bilimlerin metodolojisinden farklı olduğunu ortaya koyar. Ona göre bir hukuk düzenine hukukilik kazandıran, bir kanunu çiğneme/ihlal/suçun olması ve bu davranışın bir yaptırıma bağlanmasıdır. Savaş, uluslararası hukuka hukuki niteliğini kazandıran bir ihlal/kanunu çiğneme/suç olarak değerlendiren Kelsen, yine zararlar karşılık ile birlikte savaşların uluslararası hukuk düzeninin birer yaptırımı olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda Kelsen'in savaş adını verdiği, bir devletin diğer bir devlete yönelik eylemidir. Bu bağlamda yeni savaşlar, Kelsen için savaş değildir. Schmitt için ise, siyasal olan, hukukun özünü teşkil etmektedir ve Schmitt, hukukun bu özünü kavramak için *nomos* kavramını kullanır. Schmitt'e göre en özgül siyasal ayırım, dost ile düşman arasındaki ayırımdır. Devlet, kriz anlarında normal durumu tesis etmek için bir iç düşman belirleyip onu siyasal alanın dışına atabilir ve bu süreç bir iç savaşın kapıda olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla bu durum, devlet kadar eskidir. Bu bağlamda "yeni savaş" tezinin, geniş çapta örgütlenmiş şiddete savaş adını vererek, savaşla birlikte zihinlerde uyanacak uluslararası düzen fikrini çağırıldığı görülmektedir. Bu uluslararası düzen fikri de istikrarının korunması zorunluluğunu beraberinde getirir. Dolayısıyla bu türden çatışmalara yeni savaşlar demek, uluslararası düzenin istikrarını bozdukları düşüncesinin yerleşmesine imkân tanır. Nitekim yeni savaşlarla birlikte gündeme gelen insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramları da bu durumun açık birer göstergesidir. İnsani müdahale, bir devletin bir başka devletin vatandaşlarını o devletin zulmünden korumak için kuvvet kullanması

anlamına gelmektedir. Bu türden müdahaleler, yeni savaşlarda insan haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle, devlet egemenliği duvarının aşılmasına imkân vermektedir. Kimi açılardan insani müdahaleden farklılaşan koruma sorumluluğu ise, egemen devletlerin kendi vatandaşlarını toplu ölüm, tecavüz, açlık gibi kaçınılabılır felaketlerden koruma sorumluluğu olduğu, ancak bu sorumluluğu yerine getirme istek veya yeteneğinden yoksun olması halinde, uluslararası toplumun bu konuda sorumluluğunun doğduğu düşüncesine dayanır. Birer uluslararası hukuk normu olmayan bu kavramlar, savaşın sürekli hale geldiği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Ancak yeni savaşlar ne kadar yeniyse bu türden müdahaleler de o kadar yenidir.

Anahtar Sözcükler: Yeni savaş, insani müdahale, koruma sorumluluğu, Carl Schmitt, Hans Kelsen.

Are the New Wars New?: An Evaluation in the Context of Schmitt and Kelsen

Abstract

Along with the end of the Second World War in the international system, whose legal structure represented by the establishment of the United Nations, the use of force was subjected to important regulations. These regulations were primarily for the prevention of conflicts between states and based on a classic definition of war. However, after the Cold War, discussions on a new war conceptualization began. This conceptualization, namely “new war” sat on the idea of wars are not anymore between states but in societies, and thus United Nations system is insufficient to respond to this new wars. This conceptualization accompanied by new concepts of international law such as humanitarian intervention and the responsibility to protect. The thesis of new war pointed out that the wars in the societies occur for the sake of the social, economic, and identity politics. This study aims to discuss wheter the new wars are really new. The thoughts of two important jurist Carl Schmitt and Hans Kelsen on law, international law and war constitute the framework to the discussion conducted on whether new wars are really new. Kelsen aims to separate the law from psychology, sociology, ethics and political theory and demonstrated the methodology of the law is different from them. According to him, the legality of a legal order derives from a behavior which is a delict/violation/offense and a sanction to which this behavior is connected. Kelsen accepts war either as a violation of international law, a delict or a sanction of international legal order. In this context, Kelsen gives the name of war on an act of a state to another state. Therefore the new wars are not war for him. For Schmitt, the concept of political constitutes the basis of the essence of law and Schmitt to grasp the essence of the law uses the concept of *nomos*. According to Schmitt, the specific political distinction is the distinction between friend and foe. States, in moments of crisis identify an internal enemy and throw him out of the political space in order to establish normal state, and this process is an indication that a civil war is imminent. Therefore, it is as old as the state. In this context, the “new war” thesis giving the name of the war on organized

violence in a wide sense, calls the idea of international order. This international order idea brings the necessity of maintaining the stability. Therefore, naming this kind of conflicts as new wars, allows the idea that they destabilize the international order. Indeed, the concepts of humanitarian intervention and the responsibility to protect came up with the new war are also clear indications of this condition. Humanitarian intervention means the use of force of a state to protect the citizens of another state from the tyranny of that state. This kind of interventions allows to overcome the wall of state sovereignty because of the violations of human rights in new wars. The responsibility to protect differs from humanitarian interventions in some respects. It means that states have responsibility to protect their nationals from avoidable disasters such as mass murder, rape, hunger and if they don't fulfill this responsibility in case of the lack of desire or ability, the responsibility of international community arises. These concepts are not a norm of international law and they paved the way to discussions on the continuity of war. This kind of interventions are only as new as the new wars.

Keywords: New wars, humanitarian intervention, responsibility to protect, Carl Schmitt, Hans Kelsen.

Giriş

Savaşa başvurulmasını düzenleyen kurallar (*jus ad bellum*), temelde savaşın haklılığını sorun eder. Bu sorun üç farklı konuma gönderme yapılarak incelenebilir. Bunlardan ilki, savaşın her türlüünün, savaşın tüm tarafları açısından haksız olduğunu savunan görüştür. Her dönemde dile getirilen bu görüşün, hiçbir zaman hâkim düşünce olmadığı kolaylıkla söylenebilir. İkinci görüş ise haklı savaş düşüncesidir. Buna göre taraflardan en az biri, savaşmakta haklıdır. Her savaş için bir gerekçe bulunduğu gibi, böyle bir gerekçenin bulunmasına ihtiyaç duyulur. Üçüncü görüşe göre, savaşın haklılığının sorun edilmesine gerek yoktur; şiddete başvurmanın gerekçelendirilmesi gerekmez (Claude, 1980: 92). Bu görüşler içinden savaşın haklı görülebileceği koşullar olabileceğini ortaya koyan ve temelde doğal hukuk görüşü olan ikincisi, uluslararası hukuk tarihi açısından en çok itibar görendir.

Uluslararası hukuk anlatısı, savaşa ya da daha yakın dönem adlandırmasıyla kuvvet kullanımına ilişkin tarihi üç döneme ayırır. Buna göre klasik dönemde, savaş yapmak egemenliğe içkin bir haktır. Ama yine de devletlerin bunu ahlaken meşrulaştırmaya ihtiyaçları vardır ve bu nedenle haklı savaş, varlığını koruma hakkı gibi doğal hukuktan beslenen ve temelde *jus ad bellum* düzenlemeleri niteliği taşıyan kavramlar üretilmiştir. Bu dönemin kırılma noktası Briand-Kellogg Paketi ve Milletler Cemiyeti'nin (MC) kuruluşudur. MC Misakı, devletlerin savaş yapma hakkını ellerinden almadı; ancak kuvvet kullanımını çatışmaların çözümünde bir son çare olarak düzenledi.

Misak, devletlerin anlaşmazlıklarını önce barışçı yollardan -ki bunlar hakemlik, MC Konseyi'ne başvurma ve mahkeme idi- çözmeyi denemelerini zorunlu kıldı. Bu yollar başarılı olmazsa, o zaman devletlerin Misak'ın 15/7. maddesi uyarınca gerekli gördükleri önlemleri alma hakları söz konusuydu, bu durumda devletlerin savaşa başvurma hakları vardı.

Devletlerin uluslararası ilişkilerinde savaşı ulusal politikalarının bir aracı olmaktan çıkaran 1928 tarihli Briand-Kellogg Paktı ise, kuvvet kullanımının yasaklanmasına dönük teamülün oluşması yolunda bir diğer adımdır. Pakt, ulusal politikanın bir aracı olarak savaşa başvurmayı yasaklarken, devletlere uyumsuzluklarını barışçı yollardan çözüme yükümlülüğü getirmektedir.

Üçüncü ve son dönemde ise, iki büyük dünya savaşının ardından kurulan ve amaçları arasında uluslararası barışı daim kılmayı sayan Birleşmiş Milletler, savaşı tamamıyla yasaklamıştır, üstelik savaş yerine kuvvet kullanma ifadesini seçerek kavramın etrafından dolanılmasını da engellemiş, kapsamını genişletmiştir. Böylece, savaşın yanı sıra savaşa varmayan kuvvet kullanma yolları da kapsanmış olmaktadır (Keskin, 2002: 150). Bu durumun tek istisnası olarak bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hali kabul edilmektedir. BM Antlaşması 51. maddeye göre, silahlı bir saldırıya hedef olan devlet, BM Güvenlik Konseyi barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alınca kadar, bireysel ya da kolektif meşru müdafaa hakkına sahiptir. BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanılmasını da içerebilen kararları ise BM sistemi içinde kabul edilmiş olan kuvvet kullanma yasağının bir istisnası değildir. Zira Güvenlik Konseyi'nin bu türden kararları kuvvet kullanma değil, zorlama tedbiridir. Zorlama tedbiri kararları, BM Antlaşması VII. Bölüm uyarınca barışın tehdidi, bozulması veya bir saldırı eylemi durumunda alınabilmektedir, bu nedenle de yasağın bir istisnasını oluşturmazlar.

1990'lı yıllardan itibaren ise, iç savaşlarla, insani müdahalelerle gündeme gelen bir "yeni savaş" kavramsallaştırması söz konusudur. Bu kavramsallaştırma, savaş ile barış arasındaki ayrımın ortadan kalktığı, artık sürekli bir savaş halinin yerleşiklik kazandığı iddiasına dayanıyor. Dahası artık savaşların devletler arasında değil, toplumların içinde yaşanması sebebiyle BM sistemi ile getirilen kuvvet kullanma yasağının kapsamını aştığını, zira bu yasağın sadece devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanımını kapsadığını belirtiyor. Dolayısıyla bu yaklaşım, BM sistemi içerisinde yer almayan insani müdahale, koruma sorumluluğu gibi yeni uluslararası hukuk kavramlarının yaratılarak birer norm haline gelmesi gerektiğini savunuyor.

Bu çalışmanın amacı, yeni savaş tezinin ne olduğunu anlamaya ve değerlendirmeye çalışmaktır. Bunun için de iki önemli hukukçu Carl Schmitt ve Hans Kelsen'in hukuka ve özel olarak uluslararası hukuka ilişkin görüşlerinden yararlanılacaktır. Bu sayede, bu savaşların ve dahi bu savaşlara yapılan müdahalelerin gerçekten yeni olup olmadıkları sorusuna bir yanıt verilmeye çalışılacaktır.

“Yeni Savaş” Tezi

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, klasik devletler arası savaşların miadını doldurduğu düşüncesi giderek daha fazla yandaş bulmaya başladı. “Yeni savaş” tezinin temelini oluşturan bu düşünceye göre, savaşların gerçek tekelleri olan devletlerin yerini devlet benzeri aktörler almaya başladı. Dolayısıyla 20. yüzyılın yapısına uymayan ve devletler arasında değil toplum içinde patlak veren bu şiddet biçimleri için klasik savaş ve barış kavramlarının uygun düşmediğinden hareketle, söz konusu çağdaş çatışmaları adlandırmak üzere 1990'lardan itibaren çok çeşitli terimler kullanıldı: insanlar arası savaşlar, melez savaşlar, üçüncü tür savaşlar, özel savaşlar, post-modern savaşlar, yeni savaşlar vb. (Duffield: 2001; Hables Gray: 1997; Hoffman: 2007; Holsti: 1996; Kaldor: 2007; Münkler: 2010; Snow: 1996; Van Creveld: 1991). Bunların içinde “yeni savaş”, en çok üzerinde durulan terim oldu. Kaldor'a (2013: 1) göre, “yeni” ifadesi, hem içinde eskiyi muhafaza ederek hem de onu eski savaşlardan farklılaştırarak, çağdaş çatışmaların mantığını anlamaya imkân tanımaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemde artık çatışmaların niteliğinin değiştiğini veri kabul eden Kaldor, yeni savaş kavramının, savaşın doğasına ilişkin eski varsayımları dışarıda bırakmaya ve yeni bir metodoloji geliştirmeye imkan vereceğini belirtiyor (Kaldor, 2007). Dolayısıyla içinde hem eskiyi hem de bir dönüşümü barındıran “yeni savaş” tezi, bu türden çatışmaları anlama çabasının adı oldu.

Küreselleşme çağının savaşları olan yeni savaşların birtakım ortak özellikleri paylaşarak eskilerinden ayrıldığını ortaya koymak bu tezin temel amacı oldu. Teze göre, bu savaşların, otoriter devletlerin dışı açılma nedeniyle önemli ölçüde zayıfladıkları bölgelerde ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Kaldor, 2013: 2). Bu bölgelerin ortak özelliği, geçen yüzyılın başına dek dünyaya egemen olmuş ve dünyayı kendi aralarında bölüşmüş olan eski imparatorlukların kenar bölgeleri ya da kırılma noktaları oluşlarıdır; Balkanlar, Kafkaslar ve Afrika gibi (Münkler, 2010: 17). Yeni savaşların bir başka dikkat çeken ortak özelliği ise, sürelerinin klasik devletler arası savaşlara göre oldukça uzun olmasıdır. Devletler arası savaşlar, savaşın ilanı ile başlıyor ve barış anlaşmasının imzalanması ile sona eriyordu. Yeni savaşlar ise, muharebelerin yaşanmadığı, çarpışmaların her an her yerde görülebildiği savaşlardır. Şiddet aniden patlak verir ve savaş yoğunluk kazanır, ardından dinmeye yüz tutar, kendiliğinden sona erdiği izlenimi uyandırır.

Bu durum, her iki tarafın da yeterince iç ve dış kaynağı olduğu sürece, sonsuza kadar sürebilir (Münkler,2010: 28-29).

Münkler, 21. yüzyıl savaşlarının yeniliğinin kurban bilançosuna bakılarak da görülebileceğini belirtmektedir. 20. yüzyılın başına kadar savaşlarda ölenlerin %90'ı uluslararası hukuktaki asker tanımına uyan askerlerdi. 20. yüzyılın sonundaki yeni savaşlarda ise, kurban bilançosu tersine döndü, 1990'lardan bu yana yaşanan savaşlarda ölenlerin %80'i sivillerdir. Bu savaşlarda şiddet, silahlı düşmandan ziyade sivil halka yöneltilir, amaç zaten sivil halkı bir bölgeyi terk etmeye ya da silahlı grupları sürekli olarak desteklemeye zorlamaktır (Münkler,2010: 30-31).

Tüm bu ampirik veri bolluğunun içinde Kaldor, yeni savaşların eskilerden farkını ortaya koymak için dört ölçüt öneriyor. Bunlardan ilki, savaşın amacıdır. Buna göre, eski savaşlar jeopolitik kazanç ya da ideoloji uğruna yapılırdı, yeni savaşlar ise etnik, dini ya da kabilesel kimlik siyaseti uğruna yapılıyor. Burada temel hedef, devlet yönetiminden uzaklaştırılmış grupların, iktidarı ele geçirmesi ve dolayısıyla sosyo-ekonomik bölüşümden aldığı payı arttırması olarak ortaya çıkıyor. Kimlik siyasetinin yükselişine iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kırdan kente göçün hızlanması ve daha önemlisi sosyalizm ve post-kolonyal ulusçuluk gibi ideolojilerin zayıflaması eşlik ediyor. Dahası, kimlik siyaseti savaş yoluyla da inşa ediliyor. Böylelikle, kimlik kavramı etrafında siyasal mobilizasyon, yeni savaşların bir aracı olmaktan çok, amacı haline geliyor (Kaldor, 2013: 2).

Kaldor'a göre yeni savaşların ayırıcı bir diğer unsuru, savaşan aktörlerdir. Eski savaşlar, düzenli ordular arasında yaşanırken, yeni savaşlar devlet ve devlet-dışı aktörlerin bir kombinasyonu arasında yaşanıyor. Dolayısıyla yeni savaşların aktörleri, düzenli ordular, özel askeri şirketler, paralı askerler, cihatçılar, savaş lordları, paramiliter gruplardır (Kaldor, 2013: 2). Yeni savaşların farkı, savaşın yöntemine bakılarak da tespit edilebiliyor. Kaldor'a göre, eski savaşlar muharebelerle yapılıyordu ve bir bölgenin kontrol altına alınması da askeri araçlarla oluyordu. Yeni savaşlarda ise, muharebeler nadiren yapılıyor ve bir bölgenin kontrolü askeri araçlardan ziyade siyasal araçlarla ele geçiriliyor. En belirgin siyasal araç ise nüfusun zorla yerinden edilmesi olarak ortaya çıkıyor (Kaldor, 2013: 2). BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin rakamlarına göre, 2013 yılının sonunda ülke içinde zorla yerlerinden edilmiş kişilerin (*internally displaced people*) sayısı, 51,2 milyona ulaştı. Bu rakamın yarısı, iç karışıklıklarla çalkalanan ve yeni savaş süreci içinde oldukları belirtilen Afganistan, Suriye Arap Cumhuriyeti, Güney Sudan, Somali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde yerlerinden edilmiş kişilerden oluşuyor. Aynı verilere göre, zorla yerlerinden edilen kişilerin sayısında, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki artış %150 civarında

seyrediyor.¹ Ülke içinde zorla yerlerinden edilen kişilerin sayısındaki bu önemli artış ve bu artışın iç savaş sürecinin yaşandığı ülkelerde yoğunlaşması, bu durumun yeni savaşların önemli bir siyasal aracı olduğu çıkarımının yapılmasına imkân tanıyor.

Yeni savaşların en önemli farkının ise finansman biçimleri olduğu öne sürülüyor. Eski savaşlar devletler tarafından, çoğunlukla da vergi yoluyla finanse ediliyordu. Yeni savaşlar ise, yağma, insani yardım, diaspora desteği, petrol, elmas, uyuşturucu, insan kaçakçılığı vs. gibi yollarla finanse ediliyor (Kaldor, 2013: 3). Bu sayede, kısa vadede soygun ve talanların, orta vadede köle işçiliğinin çeşitli biçimlerinin ve uzun vadede ise ticaret ile şiddetin ayrılmaz bir bütün haline geldiği gölge ekonomilerin damgasını vurduğu savaş ekonomileri oluşuyor. Dolayısıyla savaşın sürmesi, savaşan aktörlerin ve onlara bağlı grupların işine geliyor (Münkler, 2010: 34). Örneğin Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde 1996-2003 yılları arasında yaşanan ve ağır bilançosu ile başta Ruanda ve Burundi olmak üzere orta Afrika bölgesi üzerinde önemli siyasal sonuçlar doğurması sebebiyle Afrika'nın Dünya Savaşları adını alan iç savaş sürecinde, bilgisayar, cep telefonu gibi yüksek teknoloji ürünlerinin yapımında kullanılan koltan mineralinin yasadışı ticareti, savaşın en önemli finansman kaynağıydı (Pruniér, 2009). Benzer bir örnek, Sierra Leone savaşında silah karşılığı yasadışı ticareti yapılan kanlı elmaslardır (Clapham, 2003). Bu yasadışı ticaretler, bir yandan savaşın motivasyonu bir yandan da finansman kaynağı niteliğindedir. Hem savaşın sürekliliğini sağlayan hem de yüksek gelir getiren bu savaş ekonomisi, aktörlerin savaşı sürdürme isteğini de arttırmaktadır.

Yeni savaş kavramsallaştırması, bir takım ampirik veriler ışığında yapılmaktadır ve temel amacı 1990'lardan sonra yaşanan çatışmaların sosyal ve ekonomik boyutlarına, güvenlik ile kalkınma arasındaki ilişkiye dikkat çekmektir. Yeni savaş tezini savunan yazarlara yönelik temel eleştiriler de bu noktada yoğunlaşır. Newman, yeni savaşların ayırıcı özellikleri olarak sunulan hiçbir şeyin aslında yeni olmadığını, farklı derecelerde de olsa en az yüz yıldır yaşanmakta olduklarını belirtmektedir. Aktörler, amaçlar, savaşların mekânsal bağlamı, insanlar üzerindeki etkisi, savaşların ekonomi politikası ve çatışmaların sosyal yapısı, yeni savaş literatüründe belirtildiği gibi değişmedi. Yeni olan, akademisyenlerin, siyaset teorisyenlerinin ve siyasetçilerin bu faktörlere eskisinden daha çok ağırlık vermesidir (2004: 179). Bu faktörlerin bu denli üzerinde durulmasında da iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde iç savaşların eskisinden daha görünür olması, dünyanın geri kalanının bu savaşların farkına varması, neler olup bittiğini daha kolay takip edebilmesi rol oynamaktadır. 1960'larda Rusya'da ya da Çin'de yaşananlar da bugün yeni savaş olarak adlandırılan savaşlarla benzer süreçlerin yaşandığı çatışmalardı. Soğuk Savaş süresince Afganistan'da yeni

savaşlarda görülmeyen oranda insan zorla yerlerinden edildi. Benzer şekilde Belçika Kralı Leopold'ün özel mülkü olan Kongo Özgür Devleti'nde (1886-1908) ya da Meksika Devrimi'nde (1910-1920) en az bugünün iç savaşlarındaki kadar sivil hayatını kaybetti (Newman, 2004: 182).

Newman'a göre, yeni savaş kavramsallaştırmasının en önemli iddiası, sosyal ve ekonomik boyuta çektiği dikkatte ortaya çıkmaktadır. Yasadışı ekonominin, daha önceki savaşlarda görülmeyeceği kadar büyüdüğü doğrudur, bu durum özellikle Sierra Leone, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ya da Bosna savaşları incelendiğinde aşikâr olmaktadır. Ancak savaş ekonomisi mantığı, Soğuk Savaş sonrası dönemin tüm iç savaşlarında görülen genel bir olgu değildir. Savaş ekonomisi mantığı ve dahi tümüyle yeni savaş tezi, ideolojinin ve normatif amaçların açıkça önemli olduğu Sri Lanka, Hindistan, Nepal, Çeçenistan ya da Endonezya'da yaşanan iç savaşları açıklamaktan uzaktır (Newman, 2004: 183).

Yeni savaş kavramı ile birlikte ele alınabilecek ve esas olarak Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzenin ürünü olan iki uluslararası hukuk kavramı var: insani müdahale ve koruma sorumluluğu. Westphalia sisteminin temel unsurlarından olan devlet egemenliği, Birleşmiş Milletler sisteminin de temel dayanağıdır ve başka uluslararası hukuk öznelerinin, bir devletin kendi işlerine karışmasına karşı koruma sağlamaktadır. Egemenlik hakkı, hem bir devlete kendi egemenlik alanını diğer devletlere karşı kapalı tutma, hem de bu alanları istediği devlete açma hakkını içermektedir. Bunun açık anlamı, bir devletin isteği dışında egemenlik alanına müdahale edilmesinin söz konusu olmadığıdır, yani Birleşmiş Milletler sistemi, bir anlamda karışma yasağı üzerine inşa edilmiştir. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu, bu egemenlik duvarının, müdahale edilen devletin isteği hilafına yıkılabilmesi imkânını tanımaktadır. Birleşmiş Milletler sisteminde, bir devletin meşru müdafaa hali istisnası dışında münferiden kuvvet kullanması yasaklandı. İnsani müdahale ise, bir devletin başka bir devletin vatandaşlarını, o devletin kendi zulmünden kurtarmak için ülkesi dışında kuvvet kullanması anlamına gelmektedir (Başeren, 2003: 174). Bu tür müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğu savunusu, çoğunlukla insan hakları üzerinden yapılmaktadır. Buna göre, Birleşmiş Milletler sisteminde insan haklarının yerine getirilmesi ve korunması taahhüdü, uluslararası barış ve güvenliğin korunması taahhüdü ile eşdeğerdedir (McDougal vd., 1977: 241). Bu durumda insan haklarının korunması için münferiden kuvvet kullanılması, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için kuvvet kullanılmasına eş değer olmaktadır. Bu çıkarımın en önemli dayanağını, BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a ilişkin aldığı 688 sayılı karar oluşturmaktadır. Kararda, Irak hükümetinin Kuzey Irak'taki kendi vatandaşlarına karşı giriştiği harekâtın, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye düşürdüğü ifade edilmiştir. Nitekim iç savaş ve karışıklık

süreçlerinin, uluslararası barış ve güvenliğin bir tehdidini teşkil ettiğine dair Güvenlik Konseyi kararları daha sonra da defaatle alındı.

Kimi açılardan insani müdahaleden farklılaşan koruma sorumluluğu yaklaşımının temelleri ise, Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu'nun (*International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS*) 2001 yılında hazırladığı raporla atıldı. Raporda, egemen devletlerin kendi vatandaşlarını toplu ölüm, tecavüz, açlık gibi kaçınılabılır felaketlerden koruma sorumluluğu olduğu, ancak bu sorumluluğu yerine getirme istek veya yeteneğinden yoksun olması halinde, uluslararası toplumun bu konuda sorumluluğunun doğacağı ifade edildi (ICISS, 2001: VIII). Bu yaklaşımın yerleşmesinde Kosova ve Ruanda'daki iç savaş süreçlerinin önemli ölçüde etkisi oldu. Bu süreçlerde Güvenlik Konseyi'nin etkin önlemler konusunda uzlaşamaması, devlet egemenliğinin ve müdahale düşüncesinin yeniden gözden geçirilmesine neden oldu. Nihayetinde koruma sorumluluğu kavramı, 2005 yılında Birleşmiş Milletler reformu için yapılan dünya zirvesinin sonuç bildirgesinde yer aldı. Raporda, bir devletin vatandaşlarını soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi ağır insan hakları ihlallerine karşı koruyamadığı durumlarda, uluslararası toplumun bu insanların insan hakları ihlallerine karşı korunması konusunda bir sorumluluğu bulunduğu ifade edildi (UN World Summit Outcome, 2005: 30).

Koruma sorumluluğu yaklaşımı, temelde üç aşamayı kapsamaktadır. Bunlar, önleyici sorumluluk, reaksiyon sorumluluğu ve yeniden tesis etme sorumluluğudur. ICISS raporu, reaksiyon sorumluluğu bağlamında müdahale kararının alınabilmesi için, çeşitli kriterler önermektedir (ICISS, 2001: XII). Doğru amaç, son çare, orantılılık, doğru gelişme beklentisi şeklinde ifade edilen bu kriterler göz önünde bulundurularak ve Birleşmiş Milletler Antlaşması VII. Bölümü çerçevesinde yapılacak olan bu müdahalenin uluslararası hukuka uygun olacağı düşünülmektedir. Bu noktada, insani müdahale ile koruma sorumluluğu yaklaşımının farkları da ortaya çıkmaktadır. Öncelikle insani müdahale, yalnızca kuvvet kullanımını içerirken koruma sorumluluğu yaklaşımı, müdahaleyi son çare olarak ele almakta ve önleme ile yeniden inşa etme süreçlerini ön plana çıkarmaktadır. En önemlisi, insani müdahalelerin haklılaştırılmasında insan hakları ihlallerine vurgu yapılırken koruma sorumluluğu yaklaşımı ile bu ihlallerin soykırım, savaş suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar olarak somutlandığı görülmektedir. Dolayısıyla özünde aynı amaca hizmet eden bu iki kavramdan koruma sorumluluğu yaklaşımı, bir yandan egemenliğe ilişkin kaygıları gidermeye çalışırken bir yandan da egemenlik duvarının daha kolay yıkılablmesinin yollarını açmaya çalışmaktadır.

Yeni savaşlarla birlikte uluslararası hukukta yer almaya başlayan bu kavramlar, gerçekten uluslararası hukuka uygun olup olmadıkları tartişmasının yanı sıra, bir başka tartişmanın daha kapılarını araladı. Bu tartişma, artık eskisi gibi bağımsız devletler arasında çatışmaların yaşandığı savaşların olmadığı, insan grupları arasında mücadeleler yaşandığı ve bu mücadelelerin Batılı insancıl müdahalelere zemin hazırladığı düşünçesi etrafında şekillendi. Buna göre, haydut devletlerin işgali ve kontrolü savaş ve barış arasındaki ayrımı belirsizleştiren uzun dönemli epistemik bir kayma meydana getirmiştir (Balakrishnan, 2009: 104). Artık, savaş kategorisi öyle belirsizleşmiştir ki başkentler dahi kimseyi savaş ilanından haberdar etmeksizin bombalanmaktadır. Savaşın sürekliliğı bu sayede yavaş yavaş yerleşikleşmektedir ve bu süreklilik, savaş ve barışı ayırt edilemez kılmıştır (Badiou, 2003: 39-40). Artık devletler arasında yaşanan savaşlar yoktur, insan grupları arasına mücadeleler -ki bunlar gerçekten savaş olarak sayılmazlar- yaşanmaktadır. Bu türden mücadelelerde evrensel insan haklarının sıklıkla ihlal edildiğı gerekçesi de Batılı güçlerin “insancıl, barışçıl” müdahalelerini çağırılmaktadır. Dolayısıyla yeni savaşları sona erdirmeyi amaçladığı iddia edilen bu müdahalelerin kendisi, yeni ve süreklilik kazanmış bir savaş durumu yaratılmaktadır. Bu kabulün altında yatan ise gerçekte mücadele edilmesi gerekenin “yeni savaşlar” değıl, yeni savaşların uluslararası düzenin tümüne yönelik bir tehdit olduğı gerekçesiyle yapılan bu müdahaleler olduğıdur. Burada sorulması gereken soru, yeni savaşların ne kadar yeni olduğıyla bağılantılı olarak bu türden müdahalelerin ne kadar yeni olduğıdur. Zira hem bu savaşları hem de bu türden müdahaleleri yeni kabul etmek ve savaşın bu nedenle süreklilik kazandığını söylemek, savaşın ve barışın “eskiden” birbirinden ayrıştırılabilir olduğunu kabul etmektir.

Bu noktada, yeni savaşlar ve yeni müdahale biçimleri üzerine tartişmaya bir ara verebilir ve iki büyük hukukçunun Schmitt ve Kelsen’in yeni savaşları nasıl değıerlendirebileceğı üzerine akıl yürütmeye geçebiliriz. Bunun için öncelikle her ikisinin genel olarak hukuku, özel olarak uluslararası hukuku nasıl ele aldıklarına bakmakta yarar vardır. Böylece onların yeni savaşları nasıl değıerlendirebilecekleri hakkındaki düşünçelerimiz bize, yeni savaş tezinin yeni olup olmadığına dair tartişmamızı sonuca kavuşturmak için yol gösterebilir.

Kelsen ve Schmitt’e Göre Hukuk ve Uluslararası Hukuk Düzeni

Schmitt’te Nomos Kavramı ve Uluslararası Hukuk Düzeni

Carl Schmitt, hukukun özünü *nomos* kavramı aracılığıyla kavramaya çalışırken, bu kavramın hangi dönemlerde hangi dönüşümleri geçirdiğini tespit ederek içinde yaşadığımız düzeni oluşturduğunu ortaya koymaktadır. “*Nomos*” Eski Yunanca bir kelime olup günümüz dillerine genelde kural, düzen, hukuk ve

bazen de karar olarak çevrilen bir kavramdır. Schmitt, bu çevirilerin kelimenin uğradığı anlam kaymasına dayandığını ancak ilk anlamının daha derin ve açıklayıcı olduğunu savunmaktadır. Buna göre, *nomos* kavramının ilksel olarak üç anlamı vardır: toprağın sahiplenilmesi, ele geçirilmesi yani mülk edinilmesi (*appropriation*); toprağın bölünmesi, paylaşılması, dağıtılması (*distribution*) ve toprağın işlenmesi, üretime açılması (*production*) (Schmitt, 2006: 326-330). Bu bağlamda Schmitt, insan topluluklarının düzeni ile üzerinde yaşadıkları toprak arasında bir ilişki olduğunu varsayar ki bu, düzenleme (*Ordnung*) ile yerleştirme (*Ortung*) arasındaki ilişkiye denk düşer. Bir topluluğun ilk eylemi (*Ur-akt*) toprağı ele geçirmektir ve ele geçirilen toprağın etkin bir biçimde dağıtılması ve değerlendirilmesi için kullanılan yöntem ona somut bir düzen sağlar. Schmitt bir bütün olarak bu süreci *nomos* olarak adlandırır. *Nomos* başlangıçta diğer topluluklara karşı, ardından da topluluğun içinde gerçekleşen bir süreçtir. Bu süreçte egemen, ele geçirmeye, paylaşmaya karar veren ve üretimi düzenleyen kişi olarak karşımıza çıkar.

Nomos'un bu ilk anlamı göz önüne alındığında yeni bir hukukun, yeni bir düzenin kurulması ancak toprağın yeniden ele geçirilmesi ve paylaşılması ile mümkün olur. Bir düzenden diğerine geçerken *nomos* kavramının bu ilksel anlamı kendini görünür kılar. Schmitt, 1600'lerden 1900'lere dek süren ve *Jus Publicum Europeaum* olarak adlandırdığı dönemin, uluslararası hukukun doğup yayıldığı dönem olduğunu öne sürmektedir. Bir önceki dönem olan Orta Çağ düzeninin, yani *Respublica Christiana*'nın, *nomos*'unun ne olduğu ve nasıl evirildiği, bu geçişin açıklanabilmesi için önem taşımaktadır. *Respublica Christiana*, en tepede papanın ruhani iktidarının bulunduğu ve toprağın Hıristiyanlara ait olan ve olmayan olarak bölündüğü, buna bağlı olarak da Hıristiyan olmayan toprakların papanın izin verdiği Hıristiyan prensler tarafından paylaşılması için mücadele edildiği bir düzene tekabül etmektedir. Ancak dünya henüz küresel olarak algılanmamakta, küresel olarak organize edilmeye çalışılmamaktadır.

Dünyanın gerçekten küresel olarak algılanmasını sağlayan, Orta Çağ'ın sonunda gerçekleşen coğrafi keşiflerdir. Boş toprak olarak ortaya çıkan Yenidünya, Avrupa devletleri arasında yeni bir düzen kurulmasına imkân verecek şekilde yeni bir *nomos* sürecine imkân vermiştir. Uluslararası alanda istisna hali olarak değerlendirilebilecek boş toprağın varlığı ve paylaşımı aracılığıyla uluslararası bir düzen, uluslararası bir hukuk kurulabilmiştir. Avrupalı devletler coğrafi keşifler sonunda önce Amerika kıtasını ardından da Afrika'yı boş alan olarak değerlendirip bu boş alanı mülk edinmek amacıyla kendi içlerinde uluslararası hukuk denen olguyu oluşturdular. Bu yeni toprakların ele geçirilebilmesi ve ardından da paylaşımına açılabilmesi için boş olarak değerlendirilmesi gerekiyor. Bu bölgelerde karşılaşılan insanların bu topraklara sahip olamayacak kadar

vahşi ve ilkel olarak nitelenmesinin temel sebebini burada aramak gerekir. Avrupa üzerindeki paylaşım ve mücadele, bu keşiflerin ardından boş olarak ele alınan bu alana kaydırıldı ve Avrupa mücadelenin dışında ve sabit bir düzen içinde kalabildi.

Bu uzamsal düzenleme, sadece yeni keşfedilmiş kara parçasının değil aynı zamanda denizin de yeniden düzenlenmesini içermektedir. *Respublica Christiana* döneminde yerkürenin *nomosu* temelde karaya bağımlıydı, dünya denizlerin başladığı yerde bitmekteydi. Üzerinde hâkimiyet kurulması ile birlikte deniz, yerkürenin *nomos*'unun temel unsuru haline geldi. Coğrafi keşiflerin hız kazandığı 16. yüzyıl ile birlikte bir yandan Avrupa kıtasındaki topraklar, devletler arasında bölüşülürken Avrupa dışındaki kıta ve denizler de bu devletler tarafından ele geçirilmeye başlandı. Denizin ele geçirilmesiyle de eski karasal *nomos* yerini kara ile deniz arasında kurulan denge üzerine kurulmuş olan küresel bir *nomos*'a bıraktı.

Bu yeni *nomos*'un bir diğer özelliği de ruhani iktidar (*sipiritus potestas*) kavramının ortadan kalkmasıdır. Bu sayede bireyleri vatandaşlık ve devlet aracılığıyla toprağa bağlı kılmak mümkün oldu. Dışarının yeniden düzenlenebilmesi için Avrupalı devletlerin kendi içinde anlaşmalarının ancak birbirine eşit konumdaki unsurlar tarafından gerçekleştirebilecek bir süreç olduğunu vurgulayan Schmitt, belli bir toprağa bağlı, sınırları görece sabit ve belli bir merkezi olan devletlerin ortaya çıkmasının önünü açtığını savunmaktadır. Sınırları belli bir devlet tanımı, belirli bir uluslararası ilişkiler formu doğmasına yol açtı ve devletlerarası hukukun oluşmasına imkân verdi (2006:140-148).

Uzamsal devrimi izleyen süreçte, yeni dönemin itici gücü “devlet” adını alan yeni siyasal iktidar tipidir. Devlet, mezhep savaşlarının kargaşaya sürüklediği Avrupa’da Kilise’nin ve feodal güçlerin etkisini kırarak düzeni yeniden kurma başarısı göstermiştir. Schmitt’e göre devlet, kendi ülkesi sınırları dâhilindeki her konuda kendi üstünde hiçbir otorite tanımadığı ve hükmünü yürüttüğü için egemen olan merkezi ve rasyonel bir iktidardır. Bu nedenle devlet siyasal olanı, yani dost-düşman ayrımını, denetim altında tutan temel aygıttır. Kamusal düşmanı tanımlama yetkisi devlet için birliğini tehlikeye sokmamak adına ortak bir düşman yaratılması anlamına gelmektedir.

16. yüzyılın sonlarından itibaren eski feodal birimlerin sınırlarını aşan ama kendi içinde kapalı bir birim olan devletin benzer birimlerle ilişkiye geçmesi, yeni bir uluslararası ilişkiler formu yarattı ve böylece uluslararası hukuk, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuka dönüştü. Buna bağlı olarak da feodal birimler arasındaki silahlı mücadeleler, yerini devletler arası savaşlara bıraktı. Dolayısıyla, devletlerin uluslararası alanda belirleyici özneler konumuna

yükselmeleri, savaş ve barış kavramlarının da dönüşüme uğramasına yol açtı. Bu dönüşüm temelde, Ortaçağ'ın haklı savaş kavramının yerini sınırlı savaş kavramına bırakmasıdır. Bu dönemde devletler, egemen eşitlik ilkesine dayanarak birbirlerine karşı mücadele etti. Dolayısıyla savaş, eşit haklara sahip devletler arasında gerçekleşen bir eylemi ifade ediyordu. Her devletin savaş açma hakkına sahip olması, savaşılan düşmanın meşru düşman (*justus hostis*) statüsünde kabul görmesini sağlıyordu. Düşman devlet bir korsan ya da haydut değil, bir devlettir ve uluslararası hukukun bir öznesidir. Düşmanın *justus hostis* olarak kabul edilmesi, düşman devleti suçlu olarak görmemeyi beraberinde getirir.

Devletlerin egemen olmaları ve her devletin savaş açma hakkına sahip oluşu, savaşı meşrulaştıran koşullar olan *jus ad bellum*'un bir kenara bırakılarak savaşı "insani" kılmayı, kurbanları savaşın neden olduğu zararlardan korumayı amaç edinen *jus in bello*'nun gündeme gelmesini sağladı (Schmitt, 2006: 264).

Devletlerin egemen eşitliği, savaşın haklı olup olmadığı sorusunu ortadan kaldırmaktadır. Dolayısıyla *Jus Publicum Europaeum*, hem savaşın varlığını koruyarak hem de onu sınırlandırarak Ortaçağ'a ait, düşmanı topyekûn ortadan kaldırmayı amaçlayan "haklı savaş" kavramının geri dönüşünü engellemiştir.

Bu düzen, 1900'lerin başında bozulmaya başladı. Schmitt bu bozulmayı, boş olan toprakların artık boş kalmaya devam edememesine bağlamaktadır. Dünya ekonomisi 1900'lerin başında öyle bir noktaya geldi ki Amerika'nın, Rusya'nın, Uzakdoğu'nun, Afrika'nın siyasal alanın dışında tutulması imkânsız hale geldi. Dolayısıyla Avrupa'nın kendini merkeze koyduğu ve kara ile deniz arasında bir denge kurarak boş alanın paylaşımına dayandığı düzen, daha fazla sürdürülemez oldu. Bu dönemin başında iki dünya savaşının çıkması da bu düzen değişikliğinin zorlamalarının işaretidir. Bir önceki dönemin *nomos*'unu oluşturan Yeni Dünya'nın, denizlerin ve "Kara Kıta"nın paylaşımının sonuna geldiği gibi kara ve deniz arasında kurulan denge, denizaltı, uçak gibi teknolojilerle yıkıldı. Bu nedenle deniz, kara ve hava tanımları, bu tanımların birbirleriyle olan ilişkileri ve dolayısıyla bu ilişkiyi düzenleyen hukuk değişmek zorunda kaldı. Ancak Schmitt bu dönemin *nomos*'unun ne olduğu ve nasıl şekilleneceği sorusunu yanıtsız bıraktı.

Schmitt'e göre, eski mekânsal düzenlemenin, yani *nomos*'un, ortadan kalktığı üç gelişmede izlenebilir. Bunlardan ilki Monroe Doktrini'dir. Amerika Birleşik Devletleri Monroe Doktrini ile "Batı Yarıküresi Hattı"nı çizmiş ve daha öncekilerden farklı olarak ilk kez bu çizgi ile dünya üzerinde belirli bir bölge, Avrupalı devletlerin fetihlerine kapanmıştır. Schmitt'e göre "Batı Yarıküresi Hattı" aynı zamanda, sağlıklı bir kıta olan Amerika'yı, sağlıklı Avrupalıdan

bulaşması muhtemel her türlü hastalığa karşı koruyan bir “izolasyon”, bir “karantina çizgisidir.” Bir diğer gelişme 1919’da Versailles Antlaşması’nın bizatihi kendisi ve ek olarak getirdiği savaş suçlusu kavramı, yani değişen savaş kavramıdır. Düşmanın suçluya dönüşümü, Schmitt’e göre savaşın infaza dönüşümü anlamına gelmektedir. *Jus Publicum Europaeum* döneminde suçsuzluk varsayımından yararlanan devletler arasında gerçekleşen savaşlar, yalnızca ihtilafların çözümü amacıyla başvuru olan bir yol oldukları için ve Avrupa içinde sürekli değişen güç dengeleri gereği, temelde düşmanın varlığını korumayı hedefliyordu. Tarafsız güçlerin varlığı bu dönemde hem uluslararası hukukun hem de savaşan tarafların varlığının en önemli teminatı idi. Oysa modern uluslararası hukuk hem savaş hakkını egemen devletlerin elinden alarak savaşları meşru olup olmamasına göre ikiye ayırıyordu hem de bu ayırım çerçevesinde tarafsız kalmayı imkânsız kılıyordu. Savaşın kendisinin suç kabul edilmesiyle birlikte düşmanın varlığını koruyan sınırlar ortadan kalktı ve ahlaki açıdan mahkûm edilen rakip, yok edilmesi gereken tiksindirici bir suçluya dönüştü. Savaş kavramının dönüşümüne bağlı olan son gelişme ise Milletler Cemiyeti’nin kuruluşu idi. Milletler Cemiyeti’nin amacı, hukuka uygun olan ve hukuka uygun olmayan savaşlar arasında bir ayırım yaparak egemen devletlerin savaş konusundaki nihai karar tekelinin kırılmamasını sağlamaktır. Ancak pratikte amacından saparak bu konudaki karar tekelinin belirli güçlerin elinde toplanmasını sağladı.

Schmitt’in ayrımcı savaş adını verdiği bu savaş kavramı, savaşların hukuka uygun ya da hukuka aykırı şeklinde ayrıma tabi tutulmasına ve düşmanın artık *justus hostis* olarak değil, suçlu olarak ele alınmasına hizmet etmektedir. Savaşın, modern ceza hukuku anlamında bir suç eylemine dönüştürülmesi ile birlikte düşman artık *justus hostis* olamaz. Avrupa kamu hukuku açısından düşmandan çok daha farklı bir şey ifade eden korsana karşı olduğu gibi, ona karşı yürütülen şey de bir savaş değildir. O bir suç işlemiştir: Saldırı suçu. Polisin bir gangstere karşı giriştiği eylem ne kadar savaşa, ona yönelik eylem de o kadar savaştır. Bu eylem aslında yalnızca bir infazdır ve son tahlilde yalnızca –ceza hukukunun modern zamanlarda toplumsal bir zararlıyla mücadeleye dönüşümü ile birlikte-modern tekniğin bütün araçlarıyla, örneğin bir baskınla zararsız hale getirilen bir haşereye, bir baş belasına karşı alınan bir önlemdir (Schmitt, 2006: 124).

Kelsen’in Hukukun Saf Kuramı ve Uluslararası Hukuk Düzeni

Hukuk bilimini psikoloji, sosyoloji, etik ve siyaset teorisinden ayırıştırmayı amaçlayan Kelsen, hukuk biliminin metodolojisinin, bu bilimlerin metodolojisinden farklı olduğunu ortaya koymakla işe başlar. Bu nedenle Kelsen’in kuramını, hukuk biliminin kurulmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu bilimin nesnesinin ne olduğu sorusuna verdiği cevap ise normdur. Normlar insan eylemlerini hukuksal ya da hukuk dışı kılar. Norm olması gerekendir (*ought*) (Kelsen, 2005: 4-5). Bu nedenle norm temelde irade eyleminin anlamıdır, irade eyleminin kendisi değildir. Dolayısıyla olması gereken (*ought*) ile olan (*is*) arasında bir ayrım söz konusudur.

Hukuk düzeni içinde normlar, hiyerarşik bir biçimde dizilmiştir. Bunun açık anlamı her bir normun geçerliliğini bir üst normdan aldığıdır. Bu hiyerarşik atf sistemi, nihai bir temel norma atf yapar. Bu anlamda temel norm, bir başka normdan türetilmeyen, önceden varsayılan (*presuppose*) bir savdır. Bu sav, hipotetik bir biçimde hukuk düzeninin geçerliliğinin nedenidir. Bir temel norm varsayılmaksızın hukuk düzeni kalıcı etkililiğe sahip olamaz. Eğer bir topluluğu kuran ve aynı zamanda hem iç hem de dış düzeni içeren zorlama düzeni hukuki bir düzen olarak yorumlanmamışsa, eğer onun hükümlerine göre hareket etmek gerektiğine dair öznel anlamı, nesnel anlamı olarak da tanınmamışsa, bunun sebebi, kendisine göre bu düzene uygun olarak hareket etmek gereken temel bir normun varsayılmamasıdır. Örneğin, bir hırsız çetesinin yarattığı cebri düzeni objektif anlamıyla değerlendiremeyiz çünkü bu düzenle uyum içinde nasıl davranılması gerektiğine dayanan bir temel norm varsayılamaz (Kelsen, 2005: 47). Zira bir eylemin objektif anlamı, eylemi gerçekleştirenin ya da diğerlerinin bu eylemden anladığı değil, bizatihi hukukun bu eylemden anladığıdır. Bir temel norm varsayılmaksızın, bir hırsız çetesinin yarattığı cebri düzen bir hukuk düzeni olarak ele alınamayacağından, ancak sübjektif anlamıyla değerlendirilebilir.

Kelsen'in kuramında "saflık" derken ortaya koyduğu "birlik"tir. Her bir normun geçerliliğini bir üst normdan aldığı hiyerarşi, dedüktif bir zincire işaret etmektedir. Dedüksiyon zincirinde her bir halka, bir üstteki halkanın mantıksal sonucu olmalıdır. Birlik burada ortaya çıkmaktadır. Bu mantıksal birlik düşüncesi olmadan, "olması gereken"den yani normdan söz edilemez. Bu yöntem yardımıyla Kelsen, hukuki perspektiften devletin hukuk düzeninin yanında veya dışında yer alan herhangi bir varlık değil, salt hukuki ve normatif olarak geçerli olmak zorunda olan bir şey olduğu sonucuna varır. Bu durumda devlet, hukuki birlik olarak tasavvur edilen hukuk düzeninin kendisinden başka bir şey değildir. Yani devlet hukuki düzenin yaratıcısı değil, bizatihi kendisidir. Devlet içinde geçerli olan hiyerarşik düzen yetki ve hakların merkezi bir noktadan en alt basamağa doğru yayılması üzerine kuruludur. En üstün güç bir kişide veya sosyo-psikolojik bir güç kompleksinde değil, norm sistemi birliğinde içkin olan egemen düzenin kendisindedir.

Bir sosyal düzen olarak hukuk, temelde insan davranışını düzenler. Ancak bunu yaparken, yani bir insan davranışını emreder, bu davranışa izin verir ya

da bireyleri bu davranışa yetkilendirirken, bunu aksi davranışa bir yaptırım bağlayarak yapar. Yaptırım, zorlayıcı niteliktedir, hukuk otoritesinin topluma zararlı kabul ettiği bir davranışa tepki olarak yaşamdan, özgürlükten, mülkiyetten ya da diğer değerlerden yoksun bırakma anlamına gelmektedir. Bir davranışın yaptırımla ilişkilendirilmesi, bu davranışın ihlal/suç/kanunu çiğneme (*delict*) niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu durum, hukuk düzenine cebri bir düzen olma niteliği kazandırarak onu diğer sosyal düzenlerden ayırır.

Hukuk nasıl iç hukuk anlamında ele alındığında bir birlik arz ediyorsa, hukuk evreni de bir birlik oluşturur. Bunun açık anlamı, ulusal ve uluslararası hukukun bir birlik oluşturduğudur. Ancak bu birlik içinde uluslararası hukuk, üstünlüğe sahiptir. Bütün hukuk düzenlerinin sistematik bir birlik içinde kavranabilmesi de egemenlik kavramının zorunlu reddinden geçmektedir.

Uluslararası hukuka bir hukuk düzeni diyebilmemiz, uluslararası hukukta *delict*'in mevcut olması sayesinde. Uluslararası hukukta *delict*, uluslararası hukukun ihlali olan bir devlet davranışıdır. Bunun açık anlamı, uluslararası hukukun devletlerin belli davranışlarını emreden ya da bu davranışlara izin veren bir normlar sistemi olduğudur. Uluslararası hukukun temel normu ise, teamülü hukuk yaratan bir eylem olarak kabul eden hipotezdir. Teamülün hukuk yaratan bir eylem oluşu, pozitif hukukun bir normu olmamakla beraber, devlet davranışlarını yorumlayan hukukçular tarafından varsayılır ve bu sav, diğer tüm uluslararası hukuk normlarının geçerliliğinin nedenidir (Kelsen, 2003: 314).

Uluslararası hukuka özgü bir *delict*'ten söz edilebilmesi, uluslararası hukuka özgü bir yaptırımın da olduğu anlamına gelmektedir. Ancak uluslararası hukuk, devletlerinkiyle eşdeğer bir örgütlenme ile donatılmamıştır. İlkel hukuk düzenleri ile benzer şekilde merkezileşmeden, yani bu düzenin normlarının yaratılmasını ve uygulamasını üstlenen işbölümü ilkesine göre belirlenmiş özgül organlardan yoksundur. Uluslararası topluluğun devletlerinkiyle eşdeğer bir örgütlenmeyle donatılmamış olması ve bu nedenle ilkel bir hukuk sistemi olmasından hareketle, her tür güce başvurmadan yoksun bulunduğu sonucuna varılmaz. İlkel bir toplumda zorlama, topluluğun kendisi tarafından konulmuş kurallara göre, kendiliğinden girişimler biçiminde (*self-help* -kendi kuvvetini kullanmak suretiyle hakkını elde etmek), topluluk üyeleri tarafından uygulanır. Geleneksel topluluklarda, kişi ve toplumun bir üyesinin malları üzerinde uygulanan zorlamadan başka zorlama biçimleri vardır ki bu durum kan davası olarak ortaya çıkar. Kan davası, ikisi de şiddetin yetersiz olarak örgütlenmiş bir uygulaması olduğu için, savaşın ilkel benzeri olabilir. Bunlar zorlama için belirlenmiş hiçbir organın şiddet tekeline elinde bulundurmadığı adem-i merkeziyetçi bir sistemde sosyal kurallar gereğince güce başvuran bir bireyin

bir tür kişisel adalet uygulamasını andırırlar. Uluslararası hukuk için bu zorlama savaş ve zararlar karşılık yoluyla gerçekleştirilmektedir.

Savaş ve zararlar karşılık, uluslararası hukukun hukukî düzen niteliğini hak etmesine neden olan yaptırımlardır. Ancak, uluslararası hukukça yasaklanmamış olan savaş, kimi yazarlara göre, ne bir ihlaldir ne de bir yaptırımdır. Özel bir antlaşmayla bağlı olmayan her devlet, her durumda bir diğerine savaş ilan edebilir ve bu savaş ilanı, uluslararası hukukun ihlali anlamı taşımaz. Ancak bazı yazarlara göre bu konuda bir kısıtlama var. Bu görüşe göre, savaşı önceleyen bir ihtilaf olmadan ve devletler bu ihtilafı müzakere yoluyla çözmeye çalışmadan savaşa başvuramazlar. Bunun açık anlamı, devletler ihtilaflarını müzakere yoluyla çözmeye çalışmışsa, ihtilafa konu olan olay, durum, eylem vesaireye bir tepki olarak olsa da olmasa da başvurulmuş savaş uluslararası hukukun bir ihlali değildir. Bu anlamda savaş bir yaptırım niteliği de taşımaz; çünkü devletleri bir ihlal durumunda savaşa başvurmakla yetkilendiren bir uluslararası hukuk hükmü de yoktur. Kelsen'e göre ise savaş, uluslararası hukukça, bir devletin uluslararası hukuka aykırı davranışına bir tepki olarak düzenlenmiştir.

Kelsen'e göre, eğer savaş ve zararlar karşılık yaptırım olarak ele alınmazsa, uluslararası hukuk dediğimiz sosyal düzenden bahsedemeyiz. Zira hukuk bir davranışı aksini yaptırıma bağlayarak emreder. Uluslararası hukukun yaptırımsız bir düzen olduğunu söylemek, onu bir hukuk düzeni olarak ele alamayacağımız anlamına gelir ki bu doğru değildir.

Her savaşın haklı bir nedeni olması gerektiği düşüncesi Kelsen'e göre 18. yüzyılın sonuna kadar hâkimdi, ancak bütün 19. yüzyıl boyunca terk edildi. I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Versailles Antlaşması'nın 231. maddesinde Almanya'nın savaş tamiratına mahkûm edildiği ifade edilir. Tamirat yükümlülüğü bir yaptırımdır ve bir hukuk ihlalini varsayar. Bu durum uzun bir yüzyıl boyunca terk edilen haklı savaş düşüncesine geri dönüşün açık işaretidir. Bu madde ile Almanya'nın bir saldırı suçu işlediği, bu saldırının uluslararası hukukun bir ihlali olduğu ve buna karşılık yaptırımın tamirat yükümlülüğü olduğu ifadesini bulmuştur. Dolayısıyla saldırının hukuk dışı oluşu, her devletin her durumda savaşa başvurma hakkının olmadığı ve savaşa ancak onu önceleyen bir hukuk ihlaline karşı bir yaptırım olarak izin verildiği anlamına gelmektedir. Bu durum da haklı savaşın uluslararası hukukun bir ilkesi olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Kelsen'e göre haklı savaş kuramını reddeden bir kişi, gerçekte uluslararası hukukun hukukî doğasını inkâr eder (Kelsen, 2003: 64). Geleneksel görüşe göre savaş, uluslararası hukuk tarafından ilkesel olarak yasaklanmıştır. Savaşa yalnızca belli bir devletin hukuk dışı bir eylem veya işlemine karşı bir tepki olarak ve yalnızca bu devlete yönelik izin verilmiştir. Bu durumda savaş uluslararası

hukukun bir ihlali değil, aksine bu hukukun uygun gördüğü bir yaptırımdır. Haklı savaş doktrinin özü de budur. Dolayısıyla bu doktrine göre bir savaş eğer yaptırım niteliği taşımıyorsa hukuk dışıdır. İfadede yer alan “haklı” da tam olarak hukuki anlamına gelmektedir. İlkel bir hukuk düzeninin ilkesi olan haklı savaş, uluslararası hukukun ilkel bir hukuk düzeni olması sebebiyle bu düzen tarafından da korunmuştur. Bir hukuk düzeninin ikelliği, adem-i merkeziyetçi yapısına, işbölümü ilkesine uygun olarak özel organların oluşturulmamış olmasına ve cebir tekelinin oluşmamış olmasına vurgu yapmaktadır.

Kelsen ve Schmitt’e Göre Yeni Savaşların Değerlendirmesi

Bu noktada, hem yeni savaş kavramsallaştırması hem de bu kavramsallaştırma süreci ile koşut olarak ortaya çıkan uluslararası hukuk gelişmelerinin, Schmitt ve Kelsen’in yaklaşımları bağlamında nasıl ele alınabileceği üzerinde düşünmeye geçebiliriz. Kelsen’e göre bir toplumsal düzenin hukuk niteliği taşıması için zorlayıcı bir düzen olması gerekmektedir ve gelişmiş bir hukuk düzeninde güç kullanımı topluluğun tekelindedir. Bunun açık anlamı, güç kullanma tehdidinin ya da kullanımının olması ve bunların merkezileşmesi gerekmektedir. Uluslararası hukuk, yaptırımın adem-i merkezi niteliği sebebiyle, ilkel bir hukuk düzenidir.

Birleşmiş Milletler Antlaşması ile münferiden kuvvet kullanılması yasaklandı. Bu bağlamda savaşın/kuvvet kullanmanın bir uluslararası *delict* olduğu belirlendi. Ardından hem meşru müdafaa hali içinde münferiden hem de kolektif güvenlik sistemi içinde müştereken kuvvet kullanılması düzenlenerek savaşın uluslararası hukukun ihlali karşısında bir yaptırım niteliği kazanacağı haller ortaya kondu. Dolayısıyla BM’nin yaptığı gibi savaşı hukukla düzenlemek barışı getirecektir ve yine dolayısıyla bir tür cezalandırmanın temelidir savaş. Bu bağlamda Kelsen, sosyo-ekonomik, siyasal hak arayışı temelinde yükselen ve aslında şiddetin bir ülke içinde geniş çapta örgütlenmiş biçimi olan iç karışıklık ve çatışmalar için savaş kavramını kullanmaya karşı çıkacaktır. Zira Kelsen için savaşın ana özelliği, bir devletin diğer bir devlete yönelik eylemidir, dolayısıyla savaş devletler arasında yaşanmaktadır (Kelsen, 2003: 32). Dolayısıyla bir devletin içinde yaşanan, gerek isyancı grupların birbirleri arasında gerekse bu gruplar ile meşru hükümet arasında yaşanan çatışmalar, uluslararası hukuk bağlamındaki savaş tanımının kapsamına girmeyecektir. Bunun tek istisnası, isyancılara savaşan statüsünün tanınmasıdır ki söz konusu yeni dönem çatışmalarında bu durumun bir örneğine rastlanmadı.

Diğer yandan Kelsen’in iç savaflara ve bunlara bağlı olarak gerçekleşen ve temelinde insan hakları, demokrasi gibi yüceltilmiş kavramlara dayanan amaçların olduğu dışarıdan müdahalelere ilişkin konumunu kestirmek güç

değildir. Ne insani müdahale ne de koruma sorumluluğu bir uluslararası hukuk normudur. Birleşmiş Milletler Antlaşması başta olmak üzere, hiçbir antlaşmada yer almamaktadır. Bu durumda, uygulamanın teamül hukukuna dayandırılıp dayandırılmayacağı sorun edilebilir. Zira Kelsen, uluslararası hukukun temel normunun, teamülün hukuk yaratan bir eylem olduğunu kabul eden hipotez olduğunu söylemektedir (Kelsen, 2003: 314). Bu durumda insani müdahale ve koruma sorumluluğu konusunda bir teamül kuralı oluştuğunu söylemek, Kelsen için bir norm niteliği kazandıklarını söylemek olacaktır. Ancak ICISS raporunda dahi, koruma sorumluluğu yaklaşımının yeni olduğu ifade ediliyor. Libya ve Suriye’de yaşanan iç karışıklıklarla gündeme gelmiş olmakla birlikte, Birleşmiş Milletler’in birkaç belgesi hariç uluslararası uygulamada somut olarak tanındığı söylenemez. Bir teamülün doğması için gerekli bir örnek uygulamanın, insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımlarındaki mevcudiyeti söz konusu değildir. Dolayısıyla bu müdahaleler meşru olabilirler, vicdan rahatlatıyor olabilirler ama Kelsen’e göre hukuki olmalarını sağlayacak norm niteliğine sahip olmadıkları aşikârdır.

Schmitt için ise siyasal olan, hukukun özünü teşkil etmektedir ve hukukun bu özünü kavramak için *nomos* kavramını kullanır. Schmitt’e göre en özgül siyasal ayırım, dost ile düşman arasındaki ayırımdır. Bir topluluğun ilk eylemi (*Ur-akt*) toprağı ele geçirmektir ve ele geçirilen toprağın etkin bir biçimde dağıtılması ve değerlendirilmesi için kullanılan yöntem ona somut bir düzen sağlar. Toprağın sahiplenilmesi, ele geçirilmesi yani mülk edinilmesi; toprağın bölünmesi, paylaşılması, dağıtılması ve toprağın işlenmesi, üretime açılması süreci, bir bütün olarak *nomos*’u ifade etmektedir. *Nomos*’un bu ilk anlamı göz önüne alındığında yeni bir hukukun, yeni bir düzenin kurulması ancak toprağın yeniden ele geçirilmesi ve paylaşılması ile mümkün olur. Bir düzenden diğerine geçerken *nomos* kavramının bu ilksel anlamı kendini görünür kılar. Bu süreç içerisinde dost ve düşman arasındaki ayırım da belirginleşir. Ancak burada bahsi geçen dost-düşman ayırımı, özel alana ilişkin değil kamusal alana ilişkin bir ayırımdır. Dolayısıyla nasıl ki düşman nefret duyulan ya da ekonomik alanda rakip olarak görülen birisi değilse, savaş da yabancılarla olan savaştır. Tözsel siyasal birlik olarak devlet olmanın gereği *jus belli*’ye (savaşma hakkı) sahip olmaştır. Bu verili bir durumda düşmanını belirleme hakkının varlığı ve gerçek bir olasılık olarak onunla mücadele etmektir (Schmitt, 2012: 74). Küçük ve zayıf devletler, bağımsızlıklarını doğru bir ittifak politikasıyla korumayı başardıkları oranda, isteyerek ya da zorunlu olarak *jus belli*’den vazgeçerler (Schmitt, 2012: 759).

Devletin kendi içinde ve kendi egemenlik alanında huzur, düzen ve güvenliği sağlaması ve bu yolla hukuk normlarının geçerliliğinin ön koşulu niteliğindeki

normal durumu tesis etmesi, asli mecburiyettir. Schmitt, devlet içinde huzuru sağlama mecburiyetinin, kriz anlarında devleti, iç düşman tespit etmeye sevk ettiğini söyler (Schmitt, 2012: 75). Bu durum, yani siyasal birliğe dâhil olanı düşman ilan etmek, onu hukuk dışı kılmak ve böylelikle hukukun sağladığı güvenceden mahrum bırakmak, siyasal topluluğun dışına sürmek gibi çeşitli tedbirler yoluyla işler. Ancak bu düşman ilanı, iç savaşın kapıda olduğunun ve devletin çözülmeye başladığının işaretidir. Devletin ilan edilen düşmanlarının tavrına bağlı olarak bu durum, iç savaş, yani içte barışçıl, mülki sınırları belli ve yabancılara kapalı olan, organize siyasal birlik olarak devletin çözülüşünün ilanıdır. İç savaş, siyasal birliğin kaderini tayin edecektir. Bu duruma, Roma'dan Yunan kent devletlerine tüm devlet formlarında rastlamak mümkündür. Bu bağlamda, yeni savaşlarda Schmitt için yeni olan bir şey yoktur.

Sonuç

Yeni savaş tezinin dikkat çektiği nokta, savaşların temelde toplum içinde ve sosyal, ekonomik hak talebi temelinde ve kimlik siyaseti uğruna ortaya çıktıklarıdır. Bir savaş ekonomisi yaratır ve bundan elde edilen gelir hem savaşın nedeni hem de finansman kaynağı haline gelir. Bu savaşların bir ortak özelliği, eski imparatorlukların dağılmasıyla kurulmuş, görece yeni devletlerde yaşanmalarıdır. Dolayısıyla bu devletlerin, egemenlik alanlarının dışında bir öteki/düşman ilan etme ve paylaşım mücadelesini bu ilan üzerine bina etme şansları hiç olmadı ve olmamaya da devam etmektedir. Bu durumda öteki/düşman, idari sınırların içinde tayin edilmek zorundadır. Tüm bunların üzerine bir de sömürge geçmişinden kalan ağır miras eklendiğinde söz konusu ayrımlar daha derin olmakta ve neden olduğu krizler de daha derin yaşanmaktadır. Görece böyle bir zayıflıktan muzdarip olmayan devletlerde, Schmitt'in vurguladığı bu kriz anları dolayısıyla iç düşman ilan etme gerekliliği daha seyrek yaşansa da paylaşım mücadelesinin içeride daha derin yaşandığı devletlerde bu durum bir süreklilik kazanmaktadır. Dolayısıyla bu tür savaşlar, devletin ortaya çıkışından beri var olmuştur ve başına "yeni" sıfatının getirilmesini gerekli kılacak önemli bir değişimden geçmemiştir.

Bu noktada neden bu savaşlarda bir yenilik arandığı sorusu sorulabilir. Yeni savaş tezi, tüm bu çatışmaların analiz edilmelerini ve bilhassa sosyo-ekonomik boyutlarının ortaya konulabilmesini sağlayacak yeni bir metodoloji üzerine düşünmeye çağırıyor olabilir. Tezin üzerine bina edildiği ampirik anlayışın, bir bilimsel yöntem olarak geçerliliği ve doğru bir analiz imkan verecek ve yönlendirmeden uzak veriler sağlayıp sağlamayacağı üzerine tartışılabilir. Ama tezin, bunun ötesinde bir anlam taşıdığını da söylemek mümkün. Bu tez, geniş çapta örgütlenmiş şiddete savaş adını vererek, savaşla birlikte zihinlerde uyanacak uluslararası düzen fikrini çağırıyor. Bu uluslararası düzen fikri de

istikrarının korunması zorunluluğunu beraberinde getiriyor. Dolayısıyla bu türden çatışmalara yeni savaşlar demek, uluslararası düzenin istikrarını bozdukları düşüncesinin yerleşmesine imkân tanıyor. Şu halde de bu savaşları, ağır insanlık dramlarını ve insan hakları ihlallerini ortadan kaldırmayı amaçladığını söyleyen her türden dış müdahale, uluslararası hukuka aykırılıkları aşikâr olsa da, ahlaken meşru nitelik kazanıyor. Bu sayede sosyal realitenin artık değiştiği, ahlakın bu durumlarda kuvvet kullanılmasını olumladığı, ancak uluslararası hukuk normlarının tüm bu değişime uygun hale getirilmesinin artık bir zorunluluk olduğu düşüncesi de temel kazanmaya başlıyor. Bu durumu, devletlerin BM sistemi içinde yasaklanmış olan münferiden kuvvet kullanımını yeniden kazanmalarına yol açabilecek bir sürecin başlangıcı olarak görmek mümkün. Söz konusu savaşlar yeni olmadığı gibi bu savaşlara yapılan müdahalelerde de bir yenilik söz konusu değildir. Aksine, savaşın yeniden egemenliğe içkin bir hak olduğu döneme geri dönüşün izlerini bu süreçte arayabiliriz. Ne ad verilirse verilsin özünde aynı şey olan bu sürecin bizatihi kendisi, savaşın sürekliliğinin kapılarını açmaya muktedir görünmektedir.

Sonnot

¹ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, <http://www.unhcr.org/53a155bc6.html>. Son erişim tarihi, 26.06.2014.

Kaynakça

Balakrishnan G (2009). *Antagonistics: Capitalism and Power in the Age of War*. Londra: Verso.

Başeren SH (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Clapham C (2003). *Sierra Leone: Political Economy of Internal Conflict*. Netherland Institute of International Relations Conflict Research Unit Working Papers, 20.

Claude I L (1980). *Just Wars: Doctrines and Instutions*. *Political Science Quarterly*, 1, 83-96.

Duffield M (2001). *Global Governance and the New Wars: The Merging of Development and Security*. Londra ve New York: Zed Books.

Gray H C (1997). *Postmodern War: The New Politics of Conflict*. New York: Guilford Press.

Dalar M (2014). *Yeni Savaşlar Yeni mi?: Schmitt ve Kelsen Bağlamında Bir Değerlendirme*. *Mülkiye Dergisi*, 38(3), 7-28.

Hoffman F G (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.

Holsti K J (1996). *The State, War and the State of War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaldor M (2007). *New&Old Wars*. Stanford: Stanford University Press.

Kaldor M (2013). In Defence of New Wars. *Stability*, 1, 1-16.

Kelsen H (2005). *Pure Theory of Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange.

Kelsen H (2003). *Principles of International Law*. New Jersey: The Lawbook Exchange.

Keskin F (2002). BM ve Kuvvet Kullanma. *Avrasya Dosyası*, 1, 149-179.

McDougal M, Lasswell S ve Chen L C (1977). *Human Rights and World Public Order: Human Rights in Comprehensive Context*. *Northwestern University Law Review*, 2, 227-307.

Münkler H (2010). *Yeni Savaşlar*. İstanbul: İletişim.

Newman E (2004). The 'New Wars' Debate: A Historical Perspective is Needed. *Security Dialogue*, 2, 173-189.

Pruniér G (2009). *Africa's World War: Congo, The Rwandan Genocide and the Making of a Continental Catastrophe*. Oxford: Oxford University Press.

Schmitt C (2006). *Nomos of the Earth*. New York: Telos Press Publishing.

Schmitt C (2012). *Siyasal Kavramı*. İstanbul: Metis.

Snow D M (1996). *Uncivil Wars: International Security and the New Internal Conflicts*. London: Lynne Rienner Publishers.

Van Creveld M (1991). *The Transformation of War: The Most Radical Reinterpretation of Armed Conflict Since Clausewitz*. New York: The Free Press.